

Monografija o pesnici
Anni A. Ahmatovi
Monograph about Poet
Anna A. Akhmatova

RECENZ IJA K N J I G E

NEŽA ZAJC: *Uvod v poetiko Anne A. Ahmatove.*
Ljubljana: Založba ZRC, 2015.

♥ **DENIS PONIŽ** ▸ denis.poniz@guest.arnes.si

SLAVICA TERGESTINA
European Slavic Studies Journal

ISSN 1592-0291 (print) & 2283-5482 (online)

VOLUME 20 (2018/I), pp. 310-318
DOI 10.13137/2283-5482/22392

Kako je mogoče določiti in estetsko ovrednotiti kritične točke, ki predstavljajo v njenem obsežnem pesniškem opusu ne samo stalnice zapletene poetike, ampak tudi precizno zasnovane poetične prostore, iz katerih se ruska literatura odpira v evropski prostor in obratno? Je sploh mogoče razumeti vse globine njene poetične izpovedi, genialnega spoja intelektualne ostrine in čustvene senzibilnosti, ki se je oblikovala na nešteti presečiščih osebnih stisk in kolektivnih katastrof, s katerimi je bila zaznamovana njena domovina? Čeprav ni doživela tistega, kar je skusilo kakšnih 600 drugih ruskih literatov, ki so končali v stalinističnih temnicah in gulagih, pa je bila ves čas na robu, nadzorovana, njena poezija iz nerazumnih vzrokov večkrat prepovedana, ljudje, ki so se z njo družili, pa so marsikdaj doživljali represije, ki jih ni mogoče razumeti, a jih je Ahmatova upesnila na poseben, človeško pretresljiv način? A morda je prav zato poezija Anne Ahmatove tako univerzalna, ustvarjena izven ozkih časovnih determinant in ves čas kozmopolitska, intelektualno izbrušena, a tudi zapisana ruski poetični tradiciji in vsemu, kar je ruski duh ustvaril od srednjega veka naprej. Zato se smemo vprašati zakaj je njena poezija, posebej ko jo spremljamo in doživljamo v njenem razvoju ali pa opazujemo samo njene časovno omejene plasti, nekaj, kar nagovarja tako ljudi z izostrenim poetičnim okusom in občutkom za intelektualno bogastvo njenih verzov ter poznavanjem kulturnega, političnega, zgodovinskega in poetološkega ozadja njene poetike, ki je generator njenih izpovedi, kakor tudi povsem navadne ljudi, brez zapletenih teoretičnih in zgodovinskih vedenj o Anni Ahmatobvi in njenem času. O tako zapletenem in nemalokrat tudi enigmatičnem poetičnem obnebu, kot je tisto, ki nam ga je zapustila Anna A. Ahmatova, ni lahko govoriti, še težje ga je strniti v znanstvene okvire, ki metodološko oblikujejo kar se da objektivno, a vendar ne suhoparno in zgolj akribično pisanje. Zdi se, da je študija Neže Zajc primer take dobre znanstvene prakse.

Njena monografija, *Uvod v poetiko Anne A. Ahmatove*, je izšla v zbirki *Življenja in dela/Biografske študije* pri Založbi ZRC 2015, in je v vseh pogledih celovito in premišljeno zasnovano znanstveno delo, ki skuša odgovoriti na naša zastavljena vprašanja in tudi na tista nezapisana, ki se oblikujejo kot podmnožice v raziskovanju razmerja med pesnico, nje-no poezijo in poetiko ter zgodovinskim in socialnim svetom, v katerem se je gibala, ne vedno po svoji volji, nemalokrat igrača samopašnega, zločinskega stalinizma, ki je brezobzirno uničeval tisto, kar je v času sovjetizacije nastajalo kot najboljše v ruski umetnosti in kulturi. Vendar pa monografija ni samo znanstveno delo, ki bi kopičilo, razporejalo, primerjalo in vrednotilo dejstva ter argumente, ampak je zasnovano na izrazitem osebnem pristopu, ki za plastmi znanstvene eksaktnosti in empirične kavzalnosti odkriva še druge, skrite plasti, skozi katere popotuje humanistična misel, da lahko prodre v samo jedro umetniškega ustvarjanja in hkrati podoživi in rekonstruira prostor, v katerem sta se oblikovala tako ustvarjalec kot tudi ustvarjena umetnina. Pri tem je treba takoj dodati: Zajčeva nikakor ne uporablja biografske metode zato, da bi preko raziskave dejstev o pesničinem življenju, njenih stikih z drugimi umetniki, s podatki o osebnem življenju, njenih prostovoljnih in prisilnih popotovanjih, reakcijah na prepovedi objavljanja, skušala interpretirati poezijo kot globinsko mentalno strukturo in estetski organizem v presečišču med jezikom in njegovimi simboli, ki so bili, kot lahko razberemo iz monografije, za Ahmatovo izjemno pomembni in so v kritičnih trenutkih njenega življenja določali njeno poetično resonanco in razmerje do drugih ljudi. Nasprotno: globinsko branje poezije, če ga smem tako imenovati, je temeljno izhodišče njene metode; biografika je zgolj ilustracija tistega gradiva, tistih mnemotehničnih in čustvenih vzgibov, ki jih Zajčeva odkriva v poeziji Anne Ahmatove. V središču njene raziskave je poezija, ta (p)osebna izpoved, ki človeka

spremlja od pradavnine in ki se zmeraj znova obnavlja iz lastnih energij, iz lasnega izničenja in ponovnega vstajenja. O ničemer v literarnovednem opusu ni bilo napisanega toliko kot o teh vprašanjih, a zdi se, da v razumevanju poezije nismo prišli prav nič dlj kot naši predniki, da samo ponavljamo in obnavljamo stare vzorce, jih poskušamo prilagajati novim pogojem in drugačnim kulturnim danostim. A resnična poezija, ki raste iz zavesti, da je njena »moč« pravzaprav v njeni »nemoči«, njeno edino spoznanje pa je skrito v samorefleksiji, da ni mogoče sveta spremeniti ali izboljšati, se zaveda tudi svoje izvirne silovitosti, svojega »orfejstva«, ki jo ohranja tudi v najbolj mračnih in nepoetičnih časih. Nemalo takih časov je doživela tudi Ahmatova, pravzaprav smemo reči, še posebej, ko zapremo monografijo Neže Zajc, da je tako potekalo vse zrelo življenje pesnice, katere delo danes predstavlja enega največjih poetičnih »zakladov« ruske literature v dvajsetem stoletju.

Prepričan sem, da je težavnost »dešifriranja« poetičnih besedil prenosorazmerna z njihovo estetsko, idejno in zgodovinsko kompleksnostjo. Bolj ko je besedilo »potopljeno« v svoj čas, bolj je tudi del nekega univerzalnega sistema vrednot in spoznanj ter tradicije, segajoče do samih začetkov evropske civilizacije. Tako pesniško besedilo se napaja iz prvinskih poetičnih izpovedi, elementarnih drobcev zgodb in mitov, opisov arhetipskih situacij in njihovih simbolov, ki jih prevaja in spreminja v konkretne pesmi in pesnitve, s tem pa jim podeljuje nove pomene in nagovarja svoje sodobnike.

Sama avtorica v Predgovoru označi svojo znansveno metodo »z dvema načeloma: 1. verodostojno vrednost nosijo predvsem najožji dokumenti same avtorice. 2. vrednotenje je zavestno zamejeno z avtoričinim pogledom na zgodovinsko obdobje (sekundarna obravnava je drugotna in sledi podrobni analizi opisanega gradiva). Preučevanje zajema rokopisno gradivo, osebna pričevanja, avtorsko korespondenco

in upošteva ruske kritične izdaje rokopisnega gradiva, ki so v tem pogledu edine veljavne, čeprav tudi to zahteva dopolnilno raziskovalčevo delo in previdnost. Upoštevala sem tiste obravnave, za katere je Anna A. Ahmatova trdila, da so nastale izpod peresa ljudi, ki so njeno poezijo dobro poznali, jo razumeli in cenili.«

S temi izhodišči in znansvenimi principi, ki so vgrajeni v tristo strani dolgo monografijo, se seveda lahko strinjamo, vendar jih velja vseeno nekoliko kritično osvetliti. Ne zato, ker ne bi »delovali« pri prikazu in podrobni interpretaciji pesničinega življenja, ki je vsekakor z neštetimi vidnimi in nevidnimi vezmi povezano s pesniškim opusom in vsako pesmijo (in pesnitvijo) posebej, ampak zato, ker se postavlja načelno vprašanje: je torej mogoče veljavno (zanesljivo, skladno z vsebinami, idejami in ne nazadnje tudi recepcijskimi učinki pesmi) intrpretirati samo opus pesnika ali pesnice, ki je zapustil tako obsežno (bibliografsko in biografsko) zapuščino in o katerem je napisanih na desetine študij, razprav in esejev? Je torej poezija ustvarjalcev, ki so brez takega »zaledja« interpretaciji manj dostopna, le-ta pa je zaradi tega, ker se ne more kar naprej sklicevati na veljavne vire in pričevanja, bolj nezanesljiva ali celo napačna? O tem, da je Zajčeva temeljito, tako rekoč do zadnje biografske podrobnosti, izkoristila možnost proučevanja dostopnega gradiva, govori ne samo zgradba monografije, ampak tudi o njenem prizadevanju, da bi stvarjem prišla do dna in jih ustrezno podkrepila s podatki in navedki, O tem priča skoraj devetsto (!) opomb pod črto, ki ilustrirajo in/ali potrjujejo trditve, ki jih je zapisala avtorica monografije o Ahmatovi ali jih je povzela po relevantnih avtorjih in pričevalcih. Seveda se nujno zastavlja vrsta načelnih vprašanj, a poskušali bomo osvetliti samo nakatera, v prvi vrsti tisto, ki se sprašuje o veljavnosti avtointerpretativnih izjav same pesnice in ki jih Zajčeva najbolj pogosto uporablja pri svoji interpretaciji posameznih pesemskih besedil.

Izven slehernega dvoma je, da je pesnica (in to velja za vse pesnike in pesnice) tista, ki najbolje »pozna« svojo poezijo in lahko o njej, njeni genezi, učinkih in še o čem, pove največ in na najbolj neposreden način. Toda ali vseeno: niso vse kasnejše interpretacije, tudi tiste, ki nimajo dostopa do primarnih virov in se morajo zadovoljiti zgolj s »pesemskim izdelkom«, ki vstopi v recepcijski prostor brez dodatnih razlag, opomb in pojasnil, prav tako veljavne in lahko odkrijejo še druge pomenske razsežnosti (neke) pesmi, ki so jih intrpreti, sodobniki pesnice ali sama pesnica Ahmatova prezrli in to iz najrazličnejših vzrokov, izpostavimo samo enega: Če namreč pesem, postane »univerzalno besedilo«, ne more biti razložena samo na nekaj načinov, za katere so bili sodobniki in sama pesnica prepričani, da so edini pomembni in torej tudi dominantni, ampak ustvarja iz svoje kompleksnosti vedno nove in nove intrpretacijske modele, tudi glede na spreminjajoče se razmerje pesmi do zunajliterarne resničnosti, na katero prejšnje interpretacije nimajo in ne morejo imeti odločujočega vpliva. Prav pesniški opus Anne Ahmatove je dokaz za to trditev: v času svojega nastanka in pesničnega življenja je bil nekajkrat grobo problematiziran, nerazumljen, odklonjen, ideološko zavržen in postavljen v izolacijo, da bi šele v spremenjenih zgodovinskih razmerah in že po pesničini smrti začel dobivati pomen in veljavo na recepcijskem horizontu, ki ni bil več v (ob)lasti ideologije, svojo avtentično vrednost izvirajočo iz univerzalnih humanističnih vrednot. To izjemno pomembno lastnost poezije Anne Ahmatove, ki tudi po smrti dobiva vse večjo veljavo, v svoji monografiji razgrinja in utemnjuje tudi Neža Zajc. A ni bistvena kanonizacija pesnice, pač pa tisto, kar je tudi osnovni namen monografije. Z dokumenti, pričevanji, predvsem pa z natančnim analitičnim branjem poezije na njeni sinhroni in diahroni osi je avtorici monografije uspelo razgrniti bistvene značilnosti pesničine poetike, a hkrati tudi zelo natančno

osvetliti njeno življenjsko pot. Malo je pesniških osebnosti v moderni evropski literaturi od Rimbauda naprej, katerih življenjska usoda in pesniški razvoj sta tako tesno povezana, prepletena in soodvisna; Anna A. Ahmatova vsekakor sodi mednje in to je avtorica monografije izpostavila na ustrezen, pregleden in tudi (za bralca brez predznanja) informativen način.

Monografija tako vzporeja dva svetova, dve vzoporedni realnosti. Prva realnost je pesniški svet, ki je, kot smo omenili, vedno bolj prisoten, recepcijsko izzivalen, univerzalen v svojem sporočilu, ki je nastalo v nekem stesnjem času represije, strahu, negotovosti in preganjanja drugače mislečih, a je ta čas presešlo in danes nagovarja svoje bralce še bolj intenzivno kot v času anstanka ali kmalu po njem. Druga realnost je pesničino življenje, njene (intimne) zveze z drugimi umetniki, njene izkušnje z represivnim aparatom sovjetske, pravzaprav stalinistične družbe, a tudi »predzgodba tega časa, pesničino rojstvo in odraščanje v carski Rusiji, kulturni in politični kontekst, ki ga grobo prekinja boljševidiščna revolucija. Oba svetova se ves čas njenega življenja zadirata drug v drugega, poskušata preglasiti drug drugega, a se vedno znova vračata k temeljni razsežnosti, ki jo predstavlja poezija, ali z besedami Neže Zajc: »Čeprav pesnica ni hotela preveč natančno povezati nekaterih pesmi z biografsko realnostjo, se je vse življenje ukvarjala z nezmotljivim pomnjenjem lastne duševne preteklosti.«

Če se vrnemo k izhodiščnemu vprašanju o vrednosti avtointerpretativnih izjav pesnice o lastnih besedilih, če te izjave primerjamo s tem, kaj so o njenem pesniškem opus (in posameznih, izpostavljenih pesmih) sodili njeni sodobniki, potem moramo priznati, da je Neža Zajc s svojimi komentarji in analizami tega gradiva opravila izjemno delo in pesnico postavila v edini možni prostor, to je v zgodovinsko perspektivo, s katero se, kot predstavniki različnih humanističnih

strok, soočamo danes. Vendar pa pri tem nikakor ne smemo spregledati pomembnega dejstva: vsaka interpretacija nekega literarnega dela, vsak pogled v kulturo nekega časa se ne more izogniti determinantam tega časa. Zato seveda avtorica monografije ne govori in tudi ne more govoriti o pesmih kot da so »zamrznjene« v času svojega nastanka, ampak jih lahko presvetli le s svetlobo časa, v katerem je nastala njena monografija. Če neko literarno delo, posebej pesem omogoča toliko interpretacij, kolikor je interpretov, pa je res tudi, da vsaka nova interpretacija na poseben način povzema vse prejšnje, a je z njimi tudi v latentnem sporu: »novo branje« literarnega besedila je mogoče le, če »ukinja« vsa prejšnja in pričinja s točke nič. Pri tem pa ji je v veliko pomoč, kot je to mogoče opaziti pri branju monografije Neže Zajec, vse tisto, kar je mogoče razumeti kot neizpodbitne in verodostojne vire in vse druge preverljive podatke o pesnici, njenem življenju in delu. Tako monografija o Anni Ahmatovi ni samo analiza njenega življenja in poetične ustvarjalnosti, ampak prikaz prostora in časa carske Rusije in komunistične Sovjetske zveze, ki je od konca devetnajstega stoletja pa vse do druge polovice dvajsetega krojil usodo toliko ljudi različnih narodnosti kot noben režim pred in po njem. ♡

Denis Poniž

Denis Poniž je diplomirani komparativist, upokojeni redni profesor za zgodovino slovenske in evropske dramatike, poučeval na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani. Gostujoči profesor na evropskih univerzah, avtor več stokovnih del s področja dramatike, dramaturgije, zgodovine in teorije poezije, semantike in digitalne humanistike.